

UDK: 343.615 : 316.356.2
izvorni znanstveni članak
primljen 28. 2. 2017.

Dr. sc. Sabrina HOROVIĆ,
redovita profesorica na Katedri kaznenog prava,

Dr. sc. Ivana STIPANOVIĆ,
asistentica na Katedri kaznenog prava,

Dr. sc. Ivan ZOVKO,
asistent na Katedri kaznenog prava Pravnog fakulteta Sveučilišta u Mostaru

NASILJE U OBITELJI U ZAKONODAVSTVU BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

Tema ovo rada je „Nasilje u obitelji u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine. Nakon uvodnog dijela i pojavnih oblika nasilja u obitelji, autori navode međunarodne konvencije koje se izravno ili neizravno odnose na područje zaštite od nasilja u obitelji kao i propisi Federacije BiH koji se odnose na istaknuto područje kaznenopravne zaštite. Posebice se spominje Kazneni zakon Federacije BiH i lex specialis Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji Federacije BiH. Isticanjem zakonom propisanih mogućnosti reakcije na počinjeno nasilje, te mogućnosti represivnih mjera prema počinitelju i zaštite žrtava nasilja u obitelji naglašen je potencijal učinkovitog suzbijanja nasilja u obitelji u kaznenom suđenju. Autori naglašavaju nedostatke pri provedbi materijalnih i procesnih zakonskih propisa u otkrivanju, procesuiranju i kažnjavanju počinitelja kaznenog djela nasilja u obitelji.

Ključne riječi: nasilje u obitelji, zaštita žrtava, kažnjavanje počinitelja, postupanje suda

Uvod

Nasilje u obitelji jedan je od pojava oblika nasilja konstantno pristutnog u ljudskom društvu. Međutim, unatoč postojanju mnogih znanstvenih i stručnih savjetovanja o problematici nasilja u obitelji još uvijek nedostaju jasni odgovori o uzrocima nasilnog ponašanja i modalitetima njegova otkrivanja i sprječavanja te kažnjavanja počinitelja. Može se opravdano konstatirati da su najčešće žene prepoznate kao žrtve nasilja u obitelji, te se na njih odnosi najveći broj međunarodnih dokumenata koji istovremeno ističu važnost zaštite žene od svih oblika nasilja. Brojčani pokazatelji istraživanja, na nacionalnoj i međunarodnoj razini pokazuju da su žene u većem broju izložene svim oblicima nasilja, na isti način ženska djeca u odnosu na mušku djecu. Stoga je mir na nacionalnoj ili međunarodnoj razini moguće postoići samo poticanjem i omogućavanjem napretka žena koje su prepoznate kao osnovna snaga u preduzimanju vodeće uloge u rješavanju

sukoba i unaprijeđenju trajnog mira na svim razinama. Svi pojavni oblici nasilja govor su mržnje i kao takvi neprihvatljivi su u suvremenom društvu. Kazneno djelo „Nasilje u obitelji“ uvedeno je kao samostalno kazneno djelo 2003. u Kazneni zakon Federacije BiH i Kazneni zakon Brčko Distrikta BiH, dok je Kazneni zakon Republike Srpske 2000. godine po prvi put uveo kazneno djelo „Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici.“¹ Kriminalnopolitički cilj ove inkriminacije jeste da se učinkovito sankcionira i spriječe svi pojavni oblici obiteljskog nasilja, bilo da se ono ispoljava kao nasilje u braku, nasilje prema drugim članovima zajedničkog domaćinstva ili nasilje prema djeci. Pojavni oblici obiteljskog nasilja podrazumijevaju psihičko, fizičko i ekonomsko zlostavljanje, ukazuju na povredu ili ugrožavanje sigurnosti, te sadrže sastavnicu rodne diskriminacije koja se zbog toga u značajnoj mjeri preklapa sa pojavom nasilja nad ženama. Za razliku od drugih oblika nasilja, obiteljska nasilja često su skrivena, nevidljiva i opasnija, te sigurno predstavljaju veliku tamnu broju nasilničkog kriminaliteta u BiH. Cilj propisivanja ove inkriminacije proizlazi iz mnogih međunarodnih dokumenata Ujedinjenih naroda, Vijeća Europe i Europske unije koje obiteljsko nasilje tretiraju kao kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda, uz zahtjev upućen svim državama strankama međunarodnih konvencija da se takva ponašanja na odgovarajući način propišu kao kaznena djela. Pravni instrumenti kroz svoja represivna i preventivna djelovanja postaju *conditio sine qua non* zaštite od nasilja u obitelji.

1. Pojavni oblici obiteljskog nasilja

Obiteljsko nasilje uključuje različite oblike nasilničkog ponašanja nad različitim kategorijama žrtava. Fenomenologija obiteljskog nasilja može se pojaviti u različitim oblicima, a najčešće se pojavljuje istovremeno. U najvećem broju slučajeva žrtve obiteljskog nasilja su žene, djeca, te stare i nemoćne osobe. Osim prema obliku nasilja, nasilje u obitelji se može podijeliti s obzirom na žrtve te tako razlikujemo nasilje nad partnerom, nasilje nad starijim osobama i nasilje nad djecom u obitelji. Pokazatelji moći koji prevladavaju u nasilnim odnosima između članova obitelji razliku se kao i širi oblici društveno definiranih odnosa moći, zlostavljanja i iskorištavanja žena, djece i starijih osoba.

Tjelesno nasilje definiramo kao „bilo koji namjerni tjelesni napad ili kontakt kojim se drugu osobu fizički ugrožava, ozljeđuje, izlaže tjelesnoj boli ili smrti koja se mogla izbjeći.“² Tjelesno nasilje odnosi se na sve oblike tjelesnog zlostavljanja poput guranja, udaranja, šamaranja, upotrebe oružja, a može doći do ubojstva ili pokušaja ubojstva.³ Osim toga tu ubrajamo uništavanje imovine, uskraćivanje fizioloških potreba te odbijanje pružanja pomoći.⁴ Tjelesno nasilje nad djecom može se prepoznati kada su ozljede na posebnim ili specifičnim mjestima odnosno na onima na kojima je teško moguće da je uzrok slučajna ozljeda.

Emocionalno nasilje definira se kao „negativni odnos u kojem se verbalno ili neverbalno nanosi određeni oblik psihičke boli.“ Ono uključuje zabrane, prijetnje, ucjene i

1) U nastavku teksta koristit će se kratica KZ F BiH za Kazneni zakon Federacije BiH, KZ BD BiH kao kratica za Kazneni zakon Brčko Distrikta BiH, te kratica KZ RS za Kazneni zakon Republike Srpske

2) Zloković, J., *Nasilje nad roditeljima - Obiteljska tajna?*, Rijeka, Grafika Zambelli, 2009., str. 55.

3) Ajduković, M., Mamula, M., Pečnik, N., Tole, K.: *Nasilje u partnerskim odnosima*, Zagreb., str. 15.

4) Zloković, J., op. cit. str. 61.

slične postupke koje neopravdano djeluju na ličnost i psihičko zdravlje. Neke pojave tipične za emocionalno nasilje su: ponižavanje, optuživanje, vikanje, vrijeđanje, ismijavanje, ignoriranje potreba starije osobe, socijalna izolacija, neprimjerene geste, prijetnje, ometanje, uznemiravanje i mnoga druga neprimjerena ponašanja.⁵

Ekonomsko nasilje odnosi se na uzimanje financijskih prihoda te općenito onemogućavanje osobi da koristi financije. Kod žena, ono obuhvaća oduzimanje materijalnih sredstava za život i osnovne potrebe, uzimanje ženinog vlasništva ili zajedničke uštede-vine, a u slučaju razvoda neplaćanje alimentacije.⁶

Poseban oblik nasilja je zanemarivanje djeteta. Iako se najčešće navodi fizičko zanemarivanje, postoje i drugi oblici. Zanemarivanje se definira kao „nedostatak odgovarajuće brige ili njege odraslih osoba prema djetetu, što bitno utječe na normalan djetetov fizički i psihički razvoj.“⁷ Zanemarivanje je općenito karakterizirano nedostatkom osnovnih potreba poput sigurnosti, higijene, prehrane te odgovarajućeg mjesta stanovanja.

Starije osobe u obitelji također mogu biti žrtve zanemarivanja. Zanemarivanje starijih osoba odnosi se na namjerno ili nenamjerno uskraćivanje osnovnih životnih uvjeta te potrebne njege. Pokazalo se kako je zanemarivanje starijih osoba uzrok velikog stresa te se uz zlostavljanje smatra velikim uzrokom smrti.

2. Međunarodni standardi za nasilje u obitelji

Nasilje u obitelji definira se kroz mnoge međunarodne i domaće pravne dokumente, kojima se štiti obitelj u cijelosti, a posebice njezini najranjiviji članovi. Iako su obveze sporazuma o ljudskim pravima primjenjive isključivo na države potpisnice, tako i na djela koja počine državna tijela, prema načelima međunarodnog prava postoji odgovornost države za djela koja počini pojedinac, ukoliko država potpisnica ne spriječi kršenja prava, ne provede učinkovitu kaznenu istragu i ne kazni počinitelja, te propusti osigurati pristup pravdi, uključujući i naknadu štete žrtvama, što se naziva standardom dužne pažnje.⁸ U području zaštite ljudskih prava temeljno mjesto zauzima Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Konvencija, donesena od Vijeća Europe 1950. godine temelj je osnivanja i djelovanja Europskog suda za ljudska prava. Članice Konvencije su države članice Vijeća Europe, a pristupanje Konvenciji uvjet je njegova članstva. Temeljna prava i slobode sadržani su u člancima 2. do 18., u kojima se između ostalog posebice ističe: pravo na život (čl. 2.), sloboda i sigurnost (čl. 5.), poštovanje privatnog i obiteljskog života (čl. 18.), brak (čl. 12.) i jednakost supružnika (Protokol 7.)

U kontekstu učinkovitog suzbijanja nasilja u obitelji važna je i pravilna implementacija odredbi Konvencije koja promovira temeljna ljudska prava zaštićena nacionalnim zakonodavstvom kroz odredbe Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji i Kaznenog zakona.

5) Zloković, J., op. cit. str. 63.

6) Kolesarić, J., Kolesarić, D., Hečimović, I., Paripović, S., I will - I know - I can, Virovitica, SOS - savjetovanje, osnaživanje, suradnja, str. 8.

7) Buljan - Flander, G., Kocijan - Hercigonja, D., Zlostavljanje i zanemarivanje djece, Zagreb, Marko d.o.o. str. 65.

8) Detaljnije o tome vidi u: Robert, P., Barnidge, The Due Diligence Principle Under International Law (Načelo dužne pažnje u međunarodnom pravu), International Community Law Review, Vol. 8., br. 1., 2006. str. 81. - 101.

Važni međunarodni dokumenti u pogledu nasilja u obitelji su: Konvencija UN-a o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Konvencija Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji - Istanbulska konvencija, koja je stupila na snagu 1. kolovoza 2014. godine. Konvencijom Vijeća Europe jasno je preporučeno da su države članice obvezne suzdržati se od sudjelovanja u bilo kakvom činu nasilja nad ženama, ali isto tako, i da poduzmu nužne zakonske i druge mjere u svrhu provedbe dužne pažnje, kako bi spriječili nasilje, proveli istragu, kaznili i omogućili reparaciju za djela nasilja, koja su pokrivena Konvencijom, a koja su počinili nedržavni akteri.⁹ Konvencija kao međunarodni ugovor predstavlja pravni okvir za sankcioniranje svih oblika nasilja nad ženama, nasilja u obitelji, u oružanim sukobima ili u miru. Konvencijom će se uspostaviti međunarodni nadzorni mehanizmi, skupine neovisnih stručnjaka (GREVIO) koja će nadzirati provedbu Konvencije na nacionalnoj razini. Svrha Konvencije je doprinos u suzbijanju svih oblika diskriminacije žena, promicanje pune ravnopravnosti muškarca i žene, osnaživanje žena zaštitom od svih oblika nasilja, sprječavanje nasilja, progon počinitelja, kreiranje sveobuhvatnog okvira, politike i mjera za zaštitu i pomoć svim žrtvama nasilja, pružanje potpore i pomoći svim organizacijama i tijelima nadležnim za provedbu zakona, te promicanje međunarodne suradnje.

Opća skupština UN-a osudila je „svako nasilje nad ženama i djevojčicama, bilo da taj akt počinje pojedinci ili nedržavni akteri. U njoj se poziva na eliminaciju svakog oblika nasilja u obitelji, unutar opće zajednice tamo gdje ga je počinila ili ga odobrava država, i naglašava da se svi oblici nasilja nad ženama tretiraju kao kaznena djela, kažnjiva zakonom.¹⁰ Ratifikacijom navedenih konvencija Bosna i Hercegovina je preuzela obvezu sveobuhvatne zaštite obitelji, među kojima se posebice ističe zaštita djece od svih oblika fizičkog i psihičkog nasilja, povrede ili zloupotrebe, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući spolno zlostavljanje.

Kao članica Vijeća Europe Bosna i Hercegovina obvezna je osigurati pravnu zaštitu obitelji sukladno Konvenciji o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda u odredbama u kojima je propisano pravo svakog na poštivanje privatnog i obiteljskog života, pravo na brak i obitelj, te uređenja odnosa između roditelja i djece.¹¹ Države članice imaju obvezu dužne pažnje u svrhu prevencije, vođenja istrage i kažnjavanja djela nasilja, bilo da ih počinu država ili pojedinac, da pruže zaštitu žrtvama.¹²

Smjernice Europske unije o nasilju nad ženama ili djevojčicama određuju da je „borba protiv nekažnjivosti počinitelja i pristup žrtava pravdi“ prioritet za države članice.¹³

Europski sud za ljudska prava zauzeo je stav da su države dužne osigurati učinkovit pristup pravdi žrtvama nasilja u obitelji. Sud je obrazložio da „učinkovito poštivanje osobnog ili obiteljskog života obvezuje države da učine ovo sredstvo zaštite dostupnim na učinkovit način. Sud je 2009. godine donio presudu da je rodno zasnovano nasilje

9) Detaljnije o tome vidi u: Konvencije o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, čl. 5.

10) Rezolucija Opće skupštine UN-a, „Intenziviranje napora na eliminaciju svih oblika nasilja nad ženama“ A/RES/61/143, 2006. godine

11) Članak 8. i 12. Konvencije, čl. 2. Protokola br. 1., čl. 5. Protokola br. 7.

12) Vijeće Europe, preporuka Rec, 2002., čl. 2.

13) Smjernice Europske unije o borbi protiv nasilja nad ženama i djevojkama i borbi protiv svih oblika diskriminacije nad njima, Vijeće za opće poslove, 2008. godina

oblik diskriminacije prema Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.¹⁴

3. Nacionalni okvir zaštite obitelji

Pored kaznenopravnog zaštitnog okvira za zaštitu obitelji veliku važnost imaju i Ustav Bosne i Hercegovine, kao temeljni i najjači pravni akt, tj. njegov dio koji se odnosi na ljudska prava i osnovne slobode. Zaštitu od nasilja u obitelji neosporno možemo svrstati u zaštitu temeljnih ljudskih prava kojima je posvećena pažnja najvećim pravnim aktom Ustavom Bosne i Hercegovine. Ustavne odredbe slijedi i domaće zakonodavstvo koje posebnu pozornost posvećuje obiteljskim odnosima. Iako nasilje u širem smislu predstavlja oblik diskriminacije bez obzira na spol ili dob, činjenica da su nasiljem u većini slučajeva pogođene žene rezultira i nešto drugačijim pristupom srži samog problema jer se zadiru u ravnopravnost spolova kao jednog od temeljnih konvencijskih prava propisanog u brojnim međunarodnim ugovorima. U pogledu pravnog uređenja obiteljskog odnosa posebno mjesto pripada Obiteljskom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine¹⁵ koji uređuje i propisuje obiteljske odnose, koji pravno regulira brak, odnose između roditelja i djece te druge institute obiteljskog prava.

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji taksativno navodi što se sve podrazumijeva pod tim pojmom. Tako je u čl. 7. Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji kao nasilje u obitelji definirano postojanje osnove sumnje da su počinjene radnje kojim član obitelji nanosi fizičku, psihičku ili seksualnu bol ili patnju i/ili ekonomsku štetu, kao i prijetnje koje izazivaju strah od fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja i/ili ekonomske štete kod drugog člana obitelji. Radnje nasilja u obitelji ili prijetnje tim radnjama, u smislu navedenog članka zakona su:

- 1) svaka primjena fizičke sile na fizički ili psihički integritet člana obitelji,
- 2) svako postupanje jednog člana obitelji koje može prouzrokovati ili izazvati opasnost da će prouzrokovati fizičku ili psihičku bol ili patnju,
- 3) prouzrokovanje straha ili osobne ugroženosti ili povrede dostojanstva člana obitelji ucjenom ili drugom prinudom,
- 4) fizički napad člana obitelji na drugog člana obitelji, bez obzira na to da li je nastupila fizička povreda ili nije,
- 5) verbalni napad, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrđnim imenima, te drugi načini grubog uznemiravanja člana obitelji od drugog člana obitelji,
- 6) seksualno uznemiravanje,
- 7) uhođenje i svi drugi slični oblici uznemiravanja drugog člana obitelji,
- 8) oštećenje ili uništenje zajedničke imovine ili imovine u posjedu,
- 9) upotreba fizičkog nasilja ili prouzrokovanje straha sa ciljem oduzimanja prava na ekonomsku nezavisnost zabranom rada ili držanjem člana obitelji u odnosu ovisnosti ili podređenosti,
- 10) upotreba fizičkog i psihičkog nasilja prema djeci i zanemarivanje u njihovom odgoju,

14) Europski sud za ljudska prava Opuz protiv Turske, 2009. godine, Aplikacija br: 33401/02

15) Obiteljski zakon Federacije BiH, Službeni glasnik FBiH, br: 35/05, 31/14.

- 11) fizičko i psihičko nasilje prema starim, iznemoglim osobama i zanemarivanje u njihovom njegovanju i liječenju,
- 12) nasilna izolacija ili ograničenje slobode kretanja člana obitelji i
- 13) propuštanje dužne pažnje i nepružanje pomoći i zaštite članu obitelji i pored obaveze prema zakonu.

Zaštiti obitelji posvećena je glava XX. Kaznenog zakona Federacije Bosne i Hercegovine¹⁶ koja nosi naziv Kaznena djela protiv braka, obitelji i mladeži. Kaznenim djelima iz ove glave izravno se napadaju odnosi u braku, u obitelji i mladeži, te se njihovim propisivanje zaštićuju te društvene vrijednosti.

Člankom 222. Kaznenog zakona F BiH uvedeno je po prvi put kazneno djelo „Nasilje u obitelji“ 2003. godine. Radnja kaznenog djela je ugrožavanje mira, tjelesne cjelovitosti ili duševnog zdravlja člana svoje obitelji i to uporabom nasilja, drskim ili bezobzirnim ponašanjem. Nasilju je imanentna primjena sile ili ozbiljne prijetnje, vrijeđanje ili tučnja¹⁷. Ukoliko je kazneno djelo usmjereno prema članu svoje obitelji počinitelj će se kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.¹⁸ Zakonom je propisano nekoliko kvalifikatornih okolnosti ovog djela, koji uključuju upotrebu oružja, nanošenje teških tjelesnih ozljeda ili prouzrokovanje smrti, te ubojstvo člana obitelji koga je prethodno zlostavljao. Ako je kazneno djelo iz stavka 1. do 3. počinjeno prema djetetu ili maloljetniku, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do pet godina.

Kazneni zakon Republike Srpske iz 2000. godine je po prvi put uveo kazneno djelo „Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici“. Ovo kazneno djelo predstavlja novo kazneno djelo koje do tada nije postojalo u našem kaznenom zakonodavstvu. Odredba ovog kaznenog djela izmijenjena je i dopunjena 2003¹⁹. godine kada je propisana stroža kazna zatvora u trajanju od dvije godine. Predviđene su i odredbe koje propisuju i nekoliko kvalifikatornih okolnosti kaznenog djela nasilja u obitelji koje su slične onima propisanim u Kaznenom zakonu F BiH.

Kazneni zakon Brčko Distrikta BiH sadrži vrlo slične odredbe onima propisanim u entitetskim kaznenim zakonima.

Svi zakoni o kaznenom postupku propisuju da žrtve kaznenih djela, uključujući nasilje u obitelji, imaju pravo podnijeti imovinskopravni zahtjev, koji se može odnositi na naknadu štete, povrat stvari ili poništenje određenog pravnog posla.²⁰ Imovinskopravni zahtjevi trebaju se rješavati s glavnim predmetom u kaznenom postupku, odnosno na ročištu za izricanje kaznene presude. Također, svi zakoni o kaznenom postupku jasno predviđaju obveze suda da donese i izrekne presudu s kvalitetnim obrazloženjem.²¹ Prema ovim odredbama odluka suda sadržana u presudi mora sadržavati koje okolnosti je

16) Kazneni zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine F BiH, br. 36/03, 37/03, 21/06, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16.

17) Horović, S.: Posebni dio kaznenog prava Bosne i Hercegovine Knjiga II, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2010., str. 110.

18) KZ F BiH, čl. 222. st. 1: „tko nasiljem, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava mir, tjelesnu cjelovitost ili duševno zdravlje člana svoje obitelji, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine“.

19) Kazneni zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12, 67/13

20) Zakon o kaznenom postupku Federacije BiH, službeni glasnik F BiH, br: 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14, čl. 207.

21) Detaljnije o tome vidi u: ZKP FBiH, čl. 305. st. 8.

sud uzeo u obzir pri odmjerenju kazne, to uključuje iznošenje razloga kojim se rukovodio pri odluci da kaznu treba ublažiti ili optuženog osloboditi kazne ili izreći uvjetnu osudu ili da treba izreći mjeru sigurnosti ili mjeru oduzimanja imovinske koristi pribavljene kaznenim djelom.

Republika Srpska²² i Federacija BiH²³ su 2012. odnosno 2013. godine usvojile Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, čije se odredbe na izvjestan način isprepliću sa odredbama Kaznenog zakona. Značajno je da ovi zakoni propisuju kaznenopravne sankcije za sve državne dužnosnike koji ne prijave kazneno djelo nasilja u obitelji.²⁴

4. Postupanje u slučaju nasilja u obitelji

S obzira na složenost i pojavne oblike nasilja u obitelji, nadležnost za postupanje u slučaju nasilja u obitelji odnosi se na: centar za socijalnu skrb, zdravstvene ustanove, pravosudna tijela i policiju te odgojno-popravne ustanove. Centar za socijalnu skrb dužan je raditi na zaštiti žrtava obiteljskog nasilja, zatim na prevenciji novog nasilja, te na pravu i dobrobiti osobe koja je izložena nasilju. Zadatak zdravstvenih ustanova je pružanje sveobuhvatne zdravstvene skrbi žrtvi pri čemu se nastoji sačuvati fizičko i psihičko zdravlje žrtve obiteljskog nasilja. Ako zdravstveni djelatnik sumnja na obiteljsko nasilje on treba pažljivo razgovarati sa žrtvom te pokušati je navesti na priznanje postojanja obiteljskog nasilja. Obveza pravosudnih tijela je učinkovito korištenje zakonskih mogućnosti kako bi se otkrili, procesuirali i kaznili počinitelji obiteljskog nasilja, te zaštitili članovi obitelji. Nastoji im se omogućiti pravo na život bez obiteljskog nasilja te sudska zaštita. Postupanje policije uključuje rad na smanjivanju nasilja u obitelji, zaštitu obitelji, sprječavanje međugeneracijskog prijenosa nasilja, te rad na prevenciji obiteljskog nasilja, uključujući ubojstvo, nanošenje teških tjelesnih ozljeda, fizičkog i psihičkog zlostavljanja, i drugih kaznenih djela. Policija ima ključnu ulogu u prepoznavanju i iniciranju potrebnih radnji kako bi se omogućila zaštita žrtve. Međunarodni standardi za zaštitu ljudskih prava ukazuju da su ključni elementi učinkovitog kaznenog progona početne intervencije policije i to: pojedinačno obavljen razgovor sa sudionicima i svjedocima na licu mjesta, vođenje detaljnog zapisnika, upoznavanje žrtve sa njenim pravima, osiguravanje ili organiziranje transporta žrtve do zdravstvene ustanove, te osiguravanje zaštite osoba koje su prijavile nasilje. Posebno educiran policajac bi trebao razgovarati sa žrtvom, što uključuje ovlaštenje za ulazak u stan te lišavanje slobode i odvođenje nasilnog počinitelja sa lica mjesta. Kada je u pitanju intervencija policije neka od ključnih pitanja odnose se na početnu intervenciju, način i tehnike prikupljanja dokaza, informacije koje se daju žrtvi i lišavanje slobode nasilnog počinitelja. Konačno, odgojno-popravne ustanove dužne su raditi na poučavanju djelatnika kako bi oni bili osjetljivi na prepoznavanje obiteljskog nasilja.

22) Službeni glasnik RS br. 102/12, 108/13, 82/15.

23) Službeni glasnik F BiH br. 20/13

24) Detaljnije o tome vidi u: Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji Federacije BiH, čl. 20., Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji RS, čl. 20.

4.1. Zaštitne mjere protiv nasilja u obitelji u Federaciji Bosne i Hercegovine

Međunarodni dokumenti koje je potpisala BiH nalažu usvajanje zakona kojim bi se omogućila primjena zaštitnih mjera u slučajevima nasilja u obitelji, kada je to potrebno i po žurnom postupku. Primjena zaštitnih mjera mora biti dostupna svim žrtvama nasilja u obitelji, te ne smije biti uvjetovana pokretanjem nekog drugog postupka, te također mora biti jasno da se primjena zaštitne mjere ne smatra zamjenom za vođenje nekog drugog postupka. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji u Federaciji BiH u čl. 9. propisuje šest vrsta zaštitnih mjera: 1) udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor, 2) zabrana približavanja žrtvi nasilja, 3) zabrana uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju, 4) obavezan psihosocijalni tretman, 5) obavezno liječenje od ovisnosti, 6) privremeno lišenje slobode i zadržavanje. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji Republike Hrvatske također propisuje šest vrsta zaštitnih mjera, ali umjesto zaštitne mjere privremenog lišavanja slobode i zadržavanja propisuje zaštitnu mjeru oduzimanje predmeta koji je namijenjen ili uporabljen u počinjenju prekršaja²⁵. Za razliku od navedenih zakona u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske, u Republici Srbiji je u 2016. godini usvojen Zakon o sprječavanju nasilja u obitelji. Ovaj zakon predviđa samo dvije mjere koje se mogu izreći, a koje mjere se zovu hitnim, a ne zaštitnim mjerama. Te mjere su privremeno udaljenje počinitelja iz stana i privremena mjera zabrane počinitelju da kontaktira žrtvu nasilja i prilazi joj.²⁶

U Bosni i Hercegovini je izricanje ovih mjera u nadležnosti prekršajnih odjela općinskih odnosno osnovnih sudova, kako bi se osigurao brži pristup sudu i učinkovitost postupka. Zaštitne mjere priprema i provodi policijska uprava na čijem području žrtva nasilja u obitelji ima prebivalište ili boravište. Policijski službenici dužni su prilikom provođenja zaštitnih mjera postupati na način kojim će se doprinijeti očuvanju zdravog života unutar obiteljske zajednice, sigurnosti njenih članova i postizanju uvjeta potrebnih za pravilan razvoj djece i maloljetnika. Također, policijski službenici dužni su profesionalno postupati prema žrtvi i počinitelju, te doprinijeti podizanju i jačanju općedruštvene svijesti o pogibelnosti i štetnosti nasilja u obitelji. Načelnik policijske uprave koja je zaprimila rješenje suda o izrečenoj zaštitnoj mjeri, odmah po zaprimanju takvog rješenja će odgovornog policijskog službenika zadužiti za daljnje postupanje po hitnom postupku. Rješenje o izricanju zaštitne mjere treba sadržavati jasne podatke o vremenskom razdoblju provedbe, području, mjestu i udaljenosti u čijim granicama se počinitelj ne smije kretati ili približavati žrtvi ili o drugim okolnostima neophodnim za njenu provedbu. U sljedećem dijelu bit će prikazane neke od mjera prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji Federacije BiH, kao i određeni problemi kako u zakonskom tekstu tako i u praksi.

25) Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji Republike Hrvatske, Narodne novine br. 137/09, 14/10, 16/10., čl. 11.

26) Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, Službeni glasnik Republike Srbije br. 94/2016., čl. 17.

4.1.1. Udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog objekta i zabrana vraćanja, približavanja žrtvi i zabrana uznemiravanja ili uhođenja žrtve obiteljskog nasilja

U praksi se ova mjera rijetko izriče, a i kada se izrekne ne provodi se. Kada je u pitanju mjera udaljenja počinitelja iz stana stječe se dojam da izricanje i provedba iste ovisi o tome da se počinitelju osigura alternativni smještaj. Činjenica da dosta parova živi u zajedničkom kućanstvu sa roditeljima počinitelja, također je jedan od uzroka koji ograničava primjenu ove mjere. Nadalje, primijećeno je da se mjera zabrane približavanja žrtvi ponekad izriče osobama koje žive zajedno i nakon izricanja mjere, pa se time dovodi u pitanje i svrha izrečene mjere.

4.1.2. Obvezna primjena psiho-socijalnog tretmana prema počinitelju obiteljskog nasilja

U svezi s odgovornošću počinitelja za kazneno djelo nasilja u obitelji, međunarodni standardi preporučuju programe koji se odnose na primjenu psiho-socijalnog tretmana s ciljem otklanjanja stanja koje je dovelo do počinjanja nasilja u obitelji. Navedenu obvezu ne treba shvatiti kao zamjenu za kazneno gonjenje ili sankciju, nego je treba promatrati kao jednu vrstu dopune kaznenopravne sankcije, koja se zasniva na načelima svrsishodnost i nužnosti. Federacija Bosne i Hercegovine usvojila je Pravilnik o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obveznog psihijatrijskog tretmana počinitelja nasilja u obitelji koji omogućava sucima da izdaju naredbu počiniteljima da se podvrgnu psihosocijalnom tretmanu u različitim ustanovama, uključujući centre za mentalno zdravlje ili specijalističke zdravstvene službe, u suradnji sa centrima za socijalni rad.²⁷ Navedenim Pravilnikom Federacije BiH određeno je da troškove liječenja snosi sud koji je izrekao mjeru psiho-socijalnog tretmana. Ovdje treba napomenuti da u Federaciji BiH ne postoji ustanova zatvorenog tipa u kojoj bi se ova zaštitna mjera provodila, ukoliko počinitelj ne želi sudjelovati u provedbi izrečene zaštitne mjere.

4.1.3. Obvezno liječenje ovisnosti od alkohola i opojnih droga

Od trenutka usvajanja Pravilnika o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obveznog liječenja od ovisnosti o alkoholu i opojnim drogama suci mogu izreći navedenu mjeru u različitim institucijama.²⁸ Primjena ove mjere također ovisi o tome da centar za socijalni rad izradi plan i prati njenu provedbu, te izvješćuje o tome sud koji ju je izrekao i vodi evidenciju. Problem kod ove mjere se također odnosi na dobrovoljni pristanak počinitelja nasilja u obitelji. Budući da se ovom mjerom ne osigurava neodložna pomoć i sigurnost za žrtvu, tim više zabrinjava činjenica da se ova mjera najčešće izriče.

5. Sudsko odlučivanje u kaznenom postupku

5.1. Blaža kvalifikacija kaznenog djela nasilja u obitelji - potvrđivanje optužnice

Sudovi trebaju izbjegavati vođenje postupka za osnovni oblik kaznenog djela ako se iz dokaza može zaključiti da se radi o težem obliku nasilja u obitelji. Dosadašnja istraži-

27) Službene novine Federacije BiH, broj 60/06

28) Detaljnije o tome vidi u: Službene novine Federacije BiH broj 23/08

vanja²⁹ pravosudnih tijela u Bosni i Hercegovini u povodu kaznenih djela nasilja u obitelji pokazuju da se obično radi o blažoj ili osnovnoj kvalifikaciji kaznenog djela iako dokazi i činjenice u pojedinim slučajevima ukazuju da je u pitanju teži oblik nasilja u obitelji. Ako u pogledu činjeničnog opisa kaznenog djela nasilja u obitelji ili dokaza sadržanih u spisu proizlazi da se radi o težem obliku nasilja u obitelji, tj. ako je nastupila teška tjelesna ozljeda ili teško narušavanje zdravlja, smrt člana obitelji, ako je žrtva prethodno zlostavljana, ili ako je korišteno teško oružje ili opasno oruđe, a tužiteljstvo je podnijelo optužnicu da se radi o osnovnom obliku djela, obveza je suda da optužnicu vrati na ponovno uređenje u skladu sa činjeničnim opisom kaznenog djela, te uputi tužiteljstvo da izvrši izmjenu pravne kvalifikacije.

Suci mogu i moraju iskoristiti svoj autoritet kako bi pokazali da sudovi ozbiljno shvaćaju problem nasilja u obitelji. Suci imaju ključnu ulogu u sankcioniranju počinitelja, a dokazi pokazuju da jasan i dosljedan odgovor kaznenopravnog sustava ima učinak preventivnog djelovanja. Dakle počinitelji se trebaju suočiti sa brzim i sigurnim posljedicama svojih djela. Izricanjem pretežito uvjetnih osuda, kazni zatvora ispod zakonskog minimuma kazne za nasilje u obitelji, i uopće blagim kaznenopravnim sankcijama ne šalje se jasna poruka da je nasilje u obitelji društveno neprihvatljivo ponašanje. Ustvari ovakvim odgovorom pravosuđa može se poslati spontana poruka i tako pojačati osjećaj nekažnjivosti i samouvjerenosti s kojim nasilnici čine nasilje u obitelji.

5.2. Postupanje suda prema zahtjevu za izdavanje kaznenog naloga

Ako je tužitelj prikupio dovoljno dokaza koji pružaju osnovu za tvrdnju da je osumnjičeni počinio kazneno djelo, prema Zakonu o kaznenom postupku tužitelj može u optužnici od suda tražiti izdavanje kaznenog naloga. Ako optuženi prizna krivnju, a sudac prihvati kazneni nalog, sud će izreći kaznu koju je zatražio tužitelj u optužnici, bez provođenja glavne rasprave. S obzirom na to da je izdavanje kaznenog naloga predviđeno za manje ozbiljna kaznena djela, u kojima interes pravde i optuženog, odnosno žrtve, ne bi bio ugrožen skraćenim postupkom, zakon propisuje da se ovaj skraćeni mehanizam može koristiti samo za izricanje novčane kazne, uvjetne osude i mjera sigurnosti, dakle ne i kazne zatvora. Prema istraživanju provedenom od strane Misiije OSCE³⁰ još u 2011. godinu 45,67 od ukupno 289 predmeta nasilja u obitelji izrečen je kazneni nalog. Dakle, stroge kazne kao što je kazna zatvora, iako se radi o teškim kršenjima ljudskih prava, jer je posrijedi nasilje u obitelji, nisu izricane.

U sljedećim slučajevima nije pravedno voditi postupak za izdavanje kaznenog naloga iako bi normativno bila ispunjena zakonska predispozicija za njegovo vođenje:

- a) ukoliko se radi o kvalificiranim oblicima nasilja u obitelji;
- b) kada se radi o recidivizmu, tj. počinitelj ne pokazuje namjeru popravljanja;
- c) kada počinitelj nije postupio u skladu sa ranije izrečenom zaštitnom mjerom izrečenom od strane suda prema odredbama zaštite osoba od nasilja u obitelji;
- d) kada postoje indicije koje ukazuju da je kazneno djelo počinjeno u stanju bitno smanjene ubroјivosti, do koje je došlo usljed upotrebe alkohola ili opojnih dro-

29) Detaljnije o tome vidi u: OSCE, Krivična odgovornost i sankcioniranje počinitelja nasilja u porodici, Analiza i preporuke o krivičnopravnim predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, Decembar, 2011., 63. - 64 i 67.

30) OSCE Krivična odgovornost i sankcioniranje počinitelja nasilja u porodici, op.cit. str 57.

ga. Navedeno je značajno za utvrđivanja potrebe za izricanjem odgovarajućih mjera sigurnosti ili mjere zaštitnog nadzora nad optuženim u kaznenom postupku.

Dakle, sud treba s posebnim oprezom prilaziti ocjeni zahtjeva za izdavanje kaznenog naloga u predmetima nasilja u obitelji te voditi računa o faktorima rizika koji su prisutni u konkretnom predmetu i cilju kažnjavanja, posebice imajući u vidu zaštitu žrtava obiteljskog nasilja. Ne preporučuje se izdavanje kaznenog naloga kada činjenice u predmetu upućuju na drugačiju kaznenu sankciju ili mjeru od one koje je predložilo tužiteljstvo. Prema zakonima o kaznenom postupku postupak za izdavanje kaznenog naloga je propisan kao vrsta skraćenog postupka za koje je zakonom propisana kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna kao glavna kazna ali samo u slučajevima u kojima tužitelj zahtjeva izricanje novčane kazne, uvjetne osude ili mjera sigurnosti.

5.3. Sporazum o priznanju krivnje

Pregovaranje o krivici i kazneni nalog legitimna su i korisna sredstva za uštedu dragocjenog sudijskog vremena i ostalih resursa pravosuđa, kroz efikasnije procesuiranje lakših krivičnih djela. Iako tužilac može odlučiti da predloži ove institute na osnovu raspoloživih dokaza i njegove ocjene očekivanog ponašanja svjedoka na suđenju, njihovo korištenje u predmetima nasilja u porodici može također signalizirati preveliko oslanjanje tužilaca i sudija na pojednostavljivanje procesuiranja djela koja se smatraju ozbiljnim, složenim i društveno osjetljivim³¹. U kaznenom postupku protiv počinitelja kaznenog djela nasilja u obitelji sudovi bi trebali odbacivati prijedlog za sporazum o priznanju krivnje kojim se predlaže izricanje kaznenopravne sankcije ispod minimuma propisanog zakonom bilo da se radi o slučajevima osnovnog ili kvalificiranog oblika kaznenog djela koje je praćeno posebice otežavajućim okolnostima u vezi s načinom počinjenja djela ili ličnosti počinitelja. Kada sud odlučuju da li će prihvatiti sporazum o priznanju krivnje posebice je važno da sud obrati pozornost na izrečenu kaznenopravnu sankciju i opravdanost njenog izricanja u reciprocitetu sa težinom kaznenog djela i zaštite žrtve nasilja u obitelji. Iako ocjena svih olakšavajućih i otežavajućih okolnosti ulazi u polje slobodne sudske ocjene, preporučuje se odbacivanje sporazuma o priznanju krivnje koji predlaže kaznu ispod zakonskog minimuma i to u slijedećim slučajevima:

- a) optužena osoba je recidivist u počinjenju kaznenog djela nasilja u obitelji;
- b) nasilje u obitelji traje duži vremenski period;
- c) prisutnost ekonomske dominacije optuženog nad žrtvom obiteljskog nasilja;
- d) žrtva je posebice ranjiva, ili kad djeca svjedoče nasilju.

Ako je predložena kazna zatvora ispod zakonom predviđenog minimuma za osnovne ili kvalificirane oblike djela, a djelo je praćeno posebice otežavajućim okolnostima ne bi bilo prihvatljivo da sud prihvati sporazumom predloženu kaznenu sankciju.

31) ibidem. str. 62

Zaključak

Kaznenopravna zaštita od nasilja u obitelji jedan je od instrumenata kojim se ostvaruje ustavom propisana zaštita ljudskih prava i temeljnih sloboda te zaštita obitelji koja je pod posebnom zaštitom društva i države. Cjelokupni društveni sustav u BiH nije prepoznao problematiku nasilja u obitelji i potrebu stvaranja učinkovitih zakonskih pretpostavki za njegovo suzbijanje. Za realizaciju te zahtjevne zadaće potreban je jasan zakonodavni okvir te njegovo učinkovito provođenje u praksi.

Sudovi trebaju izbjegavati svako odgađanje u predmetima nasilja u obitelji te treba utvrditi mehanizme za ubrzanje rješavanja ovih predmeta. Iako sudovi, po pravilu, pristupaju rješavanju kaznenih predmeta u skladu sa kronološkim pristizanjem na sud, kad predmet nasilja u obitelji dođe na rješavanje bilo bi preporučljivo da sud postupi sa hitnošću, u mjeri u kojoj je to realno moguće. Preporučuje se da sudovi vode sudski postupak u predmetima nasilja u obitelji bez neopravdane odgode kako bi se na što učinkovitiji način utvrdila eventualna odgovornost počinitelja te što brže ublažile negativne posljedice za žrtvu obiteljskog nasilja.

Tužitelji trebaju učinkovitije prikupljati dokaze i procesuirati kaznena djela nasilja u obitelji sukladno kaznenim zakonima, posjetiti ih na obvezu rukovođenja radom policije u ranoj fazi istrage i naglasiti potrebu da se postupi oprezno kod predlaganja odgovarajuće sankcije. Potrebno je žrtve upoznati sa njihovim pravima i svim zaštitnim mjerama propisanim u zakonima o zaštiti od nasilja u obitelji. Optužnica za kazneno djelo nasilja u obitelji se ne bi trebala isključivo sastojati od iskaza žrtve kao jedinog doka. Poželjno je pribaviti dodatni dokazni materijal, s obzirom da je čest slučaj povlačenja iskaza žrtve, odnosno odustajanje od svjedočenja. U slučajevima kada žrtva odustaje od svjedočenja, a ako postoji osnova sumnje da je počinjeno kazneno djelo nasilja u obitelji, tužitelji ne bi smjeli automatski odustati od optužnice u nedostatku drugih dokaza nego bi trebali upotrijebiti sve raspoložive mehanizme koji mogu biti od pomoći u pronalasku novih dokaza, čime bi se ostvarila svrha načela oficijelnosti i legaliteta. Tijekom istrage važno je pribaviti dokaze koji se odnose na naknadu štete za žrtve u vezi sa počinjenim kaznenim djelom u cilju odlučivanja suda o imovinskopravnom zahtjevu prilikom donošenja presude.

Posebice treba naglasiti da kod obiteljskog nasilja, bez obzira je li riječ o prekršajnoj ili kaznenoj odgovornosti nasilnika uvijek u prvi plan treba staviti žrtvu i njezinu učinkovitu zaštitu, i s tim povezano otklanjanje uzroka o nasilničkom ponašanju. Odgovarajući i precizan normativni okvir samo je prvi dio zadatka. U tom smislu *de lege ferenda* potrebno je postojeći zakonodavni okvir precizirati po uzoru na zemlje u okruženju. Slijedom toga, odredbe Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji u Federaciji Bosne i Hercegovine, nužno je dopuniti taksativno određenim radnjama svih sudionika postupka u slučaju nasilja u obitelji, a prema pojedinoj fazi postupka od pokretanja istrage do donošenja konačne odluke. Međutim, ono što je daleko teže jest njezino učinkovito provođenje u praksi. Na to upućuju mnogi slučajevi obiteljskog nasilja koji su završili neželjenim ishodom.

DOMESTIC VIOLENCE IN THE LEGISLATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The topic of this paper is Domestic Violence in the Legislation of Bosnia and Herzegovina. After introduction and definition of various forms of domestic violence, the authors cite international conventions that directly or indirectly relate to the area of protection from domestic violence as well as the regulations of the Federation of BiH relating to the prominent area of criminal law protection. Particularly mentioned is the Criminal Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Law on Protection from Violence in the Family of the Federation of Bosnia and Herzegovina as *lex specialis*. By expanding the law of prescribed possibilities of reacting to the violence committed, and the possibility of repressive measures against the perpetrator and the protection of victims of domestic violence, the potential of effectively combating domestic violence in the criminal trial was emphasized. The authors emphasize the shortcomings in the implementation of substantive and procedural laws in the detection, prosecution and punishment of perpetrators of domestic violence.

Key words: domestic violence, protection of victims, punishment of perpetrators, court proceedings